

uvědomění a shodu na skutečnosti, že nejkritičtějších výsledků lze dosáhnout spoluprací nejen více lidí, ale především uplatněním optiky vícera oborů. I přesto je stále některými vnímána jako postihnutí všech oborů jedním badatelem. Setkání jen potvrdilo, že pro Muka byla kolektivní (ergo správná) interdisciplinarita základním principem, na kterém byla jeho práce (a ostatně i podstata stavebněhistorického průzkumu jako takového) založena. Společně se snahou prosadit tehdy nové exaktní metody tyto skutečnosti jen dokládají, že by Mukův nadčasový přístup vyhovoval dnešním požadavkům na kritický výzkum.

Atmosféra setkání ukázala, že Mukův předčasný odchod paralyzoval ne jeden, ale všechny spřízněné obory zabývající se historickou architekturou – ať jsou o ní doklady pod zemí, nad zemí, nebo v písemných pramenech. Přátelské, konsenzuální a metodologicky podnětné setkání předních českých archeologů, stavebních historiků, archivářů a historiků umění to jen doložilo. Moje generace pak může jen litovat, že Mukův zápal nezažila.

Mgr. Filip FACINCANI
NPÚ, Generální ředitelství v Praze
facincani.filip@npu.cz

ATÚ: automatické telefonní ústředny: společnost, technologie, architektura

Irena Lehkoživová – Jan Zikmund (edd.): *ATÚ: automatické telefonní ústředny: společnost, technologie, architektura*. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury, Výzkumné centrum průmyslového dědictví, 2024. 359 stran. ISBN 978-80-01-07322-3

„Život kolem odrátovaného přístroje, vodícího zvuky, hlasy a rozmluvy na dálku, je velmi pestrý a na různé příhody úrodný. Na veselé, rozmarné i neblahé. A pakliže nás tento život potěší, rozveselí – či dozlíbí – nu, i toto přijměmež jako pochopitelný doplněk telefonisace. Nenechme se nikdy vyšinout z rovnovážné nálady, neboť telefonní přístroj, ať je kancelářský černý či ložnicově bílý, nechť je prostý či komplikovaný, je vždycky ochotným a úslužným pomocníkem člověka v jeho kvapném moderním životním toku.“¹

Na sklonku roku 2024 obohatila ediční řadu Výzkumného centra průmyslového dědictví při Fakultě architektury ČVUT v Praze další reprezentativní publikace, zaměřená tentokrát na ohrožený segment telefonních ústředen.

Stejně jako v případech předchozích knih (*Industriální situace, Hledání univerzality, Pro zrno, Industriální stopy, Mlékárny* ad.) se grafické úpravy zhostilo holešovické studio Formall a výtvárně i typograficky mimořádně zdařilou monografií doplňuje fotografická esej Viktora Máchy, tvořící její nedílnou a plnohodnotnou součást. Autorský tým, tvořený zkušenými matadory (Lukáš Beran, Jan Zikmund, Jakub Potůček, Petr Freiwilling, Irena Lehkoživová, Jiří Suchomel, Barbora Zavadská), pak doplňuje nápaditou grafickou stránku plnotučnými, vyčerpávajícími texty, postihujícími problematiku telefonních ústředen ze všech možných úhlů.

Úvodní studie *Když telefon vyžadoval... silné hlasivky, dobré uši a trpělivost vaší i slečen v ústředně čili minimum z dějin telefonování v Čechách* od Jakuba Potůčka seznamuje čtenáře stručně s dějinami telefonie na našem území a telefonem jako novým fenoménem nastupujícího 20. století, který bez nadsázky představoval komunikační revoluci. Nechybí zároveň ani pohled na nejstarší telefonní ústředny, které se postupem času konstituovaly jako specifický stavební typ. Živý text je doslova prošpikován mnohdy úsměvnými citáty z dobového tisku, přinašejícími skutečně plastický pohled na dosud málo známé počátky telefonizace.

Na hravý úvod navazuje další kapitola z pera stejného autora, *Josef Kranz, pionýr československé telekomunikační architektury*, věnovaná tentokrát zakladatelské osobnosti, brněnskému architektovi, který v průběhu své plodné tvůrčí dráhy realizoval bezmála čtyřicet spojových staveb, a to jak v meziválečném, tak i poválečném období. Hutný text doplňuje unikátní obrazový doprovod, tvořený dobovými fotografiemi, modely a perspektivními skicami Kranzových „pionýrských“ staveb.

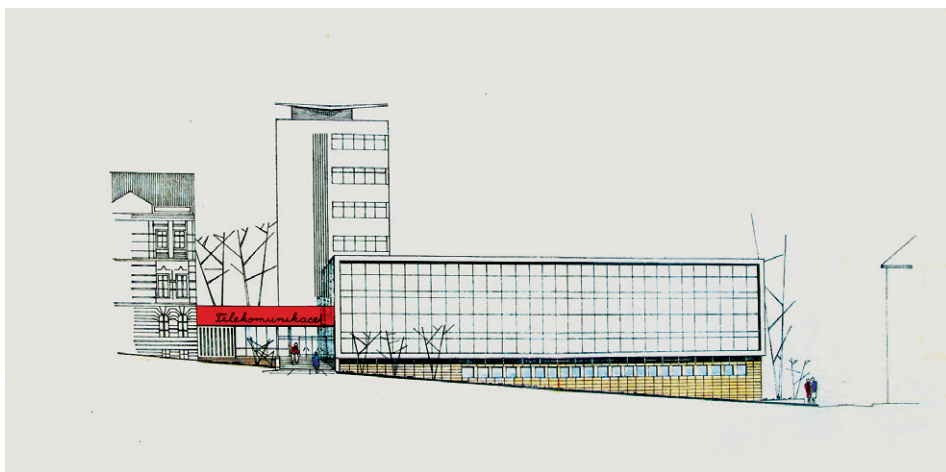
Pomalou se však dostáváme k těžišti sledovaného tématu, kterým je období po roce 1945, jež bylo v rámci dynamicky se rozvíjející telefonizace Československa klíčové. Autorem pomyslného vykopnutí do poválečných dekád je Jan Zikmund, který se na stránkách kapitoly, příhodně nazvané *Impulzy v nervovém systému, telefonizace a automatizace v poválečném Československu*, zevrubně zabývá vývojem telefonní sítě, který vyvrcholil nedávnou digitalizací. Na tuto část pak navazuje studií *Spojprojekt, státní projektový ústav spojů*, věnovanou specializovanému projektovému ústavu, který stál za drtivou většinou projektových ústředen, prezentovaných na stránkách knihy.

Nejkomplikovanější součástí ústředen, jejich technologickým řešením, které představuje nejrychleji zastarávající komponentu, se pak zabírá následující stať Jiřího Suchomela *Generační záležitost, technologie telefonních ústředen v průběhu času*. Je do jisté míry paradoxem, že technologie, která ve své době vyžadovala rozsáhlé moderní budovy, se dnes vejde do malé skříně.

Za zcela zásadní text pak považuji společné dítě Jana Zikmunda a Ireny Lehkoživové *Komfort a estetika, pracovní prostředí, interiérový design a výtvarné umění*. Autoři se zde věnují dnes zcela opomíjené oblasti, již je právě kvalitní pracovní prostředí, které bylo s ohledem na velmi specifický a náročný provoz ústředen do detailu promyšlené a opíralo se mj. i o exaktní sociologické a psychologické výzkumy. Jeho nedílnou součástí byla i kvalitní výtvarná výzdoba a neméně kvalitní „vizuál“ – grafické komunikační systémy od autorů staveb, jako např. v telefonní ústředně v Českých Budějovicích. Je smutným faktem, že právě výtvarná výzdoba, mnohdy od významných tvůrců, vzala nejčastěji

■ Poznámky

1 Oldřich Skotal, *Umíte telefonovat? Naučný a rozmarný rozhovor s těmi, jimž je telefon častým pomocníkem, prostředníkem nebo průvodcem*, Brno 1942, s. 55.

1

za své – byla nemilosrdně zlikvidována, v lepším případě zakryta utilitárními přičkami či reklamními plachtami, nebo chátřá. Stačí vzpomenout na tristní stav monumentální mozaiky *Telekomunikace* od Elišky Rožátové v Jablonci nad Nisou.

Ale zpět k architektuře. Její otěže pevně třímá v kapitole *TTÚ/ATÚ/UÚ*, k architektuře československých telefonních ústředěn druhé poloviny 20. století Lukáš Beran. Ten zde sleduje fascinující genezi tohoto svébytného stavebního typu na různorodé plejádě realizací, přičemž informacemi nabitou kapitolu doplňuje reprezentativní obrazový soubor tvořený reprodukcemi původní plánové dokumentace, modelů i dobových fotografií. Oceňuji také, že se věnuje celému území někdejšího Československa, tedy i stavbám na území dnešního Slovenska, které nelze v rámci celkového vývoje naší poválečné architektury opomenout. Svůj zevrubný a poučený exkurz po architektuře telekomunikačních budov pak uzavírá pomyslnou vlajkovou loď, „*katedrálou telefonů a telegrafů*“,² monumentální budovou ÚTB v Praze od Františka Cubra, Josefa Hrubého, Zdeňka Pokorného, Františka Štráchala a Vladimíra Oulíka. Nedávno zbořenému komplexu (2024) se podrobně věnuje v kapitole *ÚTB Praha, mozek československých spojů*. „Mordor“, jak byla ve své době největší evropská telekomunikační stavba přezdívána, zcela zanikl, a to navzdory snahám odborné organizace památkové péče o zachování alespoň věže, včetně většiny hodnotných uměleckých děl. Nahradit ho má nová developerská zástavba na základě projektu Evy Jiříčné. Byť se architektka netají svým negativním vztahem k československé poválečné architektuře,³ architektonické řešení ÚTB Praha od „*strejdy Cubra*“ kupodivu oceňuje, ovšem s tím, že objekt stejně nelze zachovat

a stavebně upravit: „*Ta budova, myslím, že se opravdu povedla. Ale ta budova je plná azbestu a musí se zbourat, s ní se opravdu nedá nic dělat.*“⁴ Seriózní debata o jejím zachování či rekonstrukci navzdory faktu, že azbest se musí bezpečně zlikvidovat jak při rekonstrukci, tak i při demolici, však neproběhla.

Následující text Barbory Zavadské se zaměřuje na věhlasný kolektiv Eisenreich–Loos–Malátek–Aulický–Fišer z ateliéru č. 324 pražského Spojprojektu, který stojí za nejpůsobivějšími realizacemi v segmentu telekomunikačních staveb, byť z velké části už zaniklých, v čele s ikonickými budovami v Hradci Králové, Dejvicích († 2017), České Lípě, Mladé Boleslavi či Tepličích († 2025). Svůj pohled na fungování i východiska ateliéru autorka doplňuje rozhovory s Jiřím Eisenreichem a Václavem Aulickým.

Závěrečnou a co do rozsahu nejobsáhlejší kapitolu pak tvoří studie kolegy Freiwilliga, věnovaná památkové ochraně architektury po roce 1945, výstižně nazvaná *Obětovaná vrstva? Telefonní ústředny a památková péče pohledem památkáře*. Tentokrát, na rozdíl od předchozích textů, obrazový doprovod tvoří výmluvné aktuální snímky. Vzhledem k tomu, že jsme na stránkách památkářského periodika, nebude nepochybně od věci se u této kapitoly zastavit déle. Petr Freiwillig zde totiž upozorňuje na negativní trend přinejmenším posledních dvou dekád, kdy se tváříme, jako by kvalitní architektura po roce 1945 až na pár výjimek neexistovala a nevznikaly hodnotné stavby. Výmluvně to dokládá řecí čísel, kdy navzdory tomu, že stavby z let 1961–1989 představují neuvěřitelných 48 % celkového stavebního fondu, v Ústředním seznamu kulturních památek ČR tvoří zanedbatelných 0,09 % z celkového počtu kulturních památek (!). Musíme se tudíž se znepokojením ptát: skutečně se v této

Obr. 1. Vladimír Dobnal – Dana Doskočilová, výkres fasády telekomunikační budovy v Jablonci nad Nisou, Spojprojekt Praha, 1971–1979. MMJ, ASÚ.

době stavěla pouze nekvalitní architektura, která si zaslouží zaniknout a není třeba ji chránit? V této souvislosti je patrná i určitá schizofrenie Ministerstva kultury, které na jedné straně v rámci vědecko-výzkumné činnosti (jejímž výstupem je konečkonců i recenzovaná kniha) podporuje průzkum a mapování hodnot poválečných staveb a na druhé straně se téměř úzkostlivě brání prohlašování těch nejkvalitnějších za památky, a to navzdory faktu, že iniciátorem je mnohdy vlastník. Za všechny můžeme zmínit unikátně dochovaný kulturní dům v Semilech (arch. Pavel Švancer) či pozoruhodný kostel v Senetářově (arch. Ludvík Kolek). Dochází dokonce k vypracovávání posudků relativizujících hodnoty těchto staveb, a jak upozorňuje kolega Matyáš Kracík, na objekty tohoto typu jsou zároveň kladeny nepoměrně vyšší požadavky než v případě starších staveb.⁵ Freiwillig nicméně nelká nad současnou situací a s nezbytným nadhledem a praktickým pohledem člověka, který má bohaté zkušenosti s památkovou péčí z první linie, upozorňuje na silné a slabé stránky i hrozby a příležitosti při památkové ochraně poválečné architektury. K tomu využívá populárního instrumentu SWOT analýzy. Nezbyvá tedy než doufat,

■ Poznámky

2 Petr Hájek, *Zavěste, volá vás počítač!*, *Květy* XXIX, 1979, č. 50, s. 14.

3 „Nechápu, jak se někomu může líbit socialistická architektura,“ říká Jiříčná, *iDnes*, dostupné online: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/eva-jiricna-inspirativni-zeny-rozhovor-architektura.A210629_234932_domaci_brzy, vyhledáno 2. 12. 2025. – „Když brutalistní budovy jako Transgas půjdou k zemi, neuroním pro ně ani slzu,“ říká architektka Jiříčná, *Hospodářské noviny*, dostupné online: <https://archiv.hn.cz/c1-66714300-kdy-z-brutalistni-budovy-jako-transgas-pujdou-k-zemi-neuronim-pro-ne-ani-sluz-rika-architektka-jiricna>, vyhledáno 2. 12. 2025.

4 „Mám strach z nicnedělání,“ říká Eva Jiříčná a v 85 letech chystá další projekty, *Seznam Zprávy*, dostupné online: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/audio-podcast-galerie-osobnosti-mam-strach-z-nicnedelani-rika-eva-jiricna-a-v-85-letech-chysta-dalsi-projekty-245363>, vyhledáno 2. 12. 2025.

5 Matyáš Kracík et al., *Poválečná architektura jako památka: proměny pražských staveb z období 1945–1989*, Praha 2023, s. 11.

Obr. 2. Jindřich Malátek – Jiří Eisenreich – Václav Aulický – Jan Fišer – Miloš Vodolan, archivní snímek zbořené automatické telefonní ústředny v Těplicích, Spojprojekt Praha, 1977–1988. Archiv Václava Aulického.

Obr. 3. Ivo Loos – Jindřich Malátek – Jiří Eisenreich – Václav Aulický – Václav Mašek, automatická telefonní ústředna v České Lípě krátce po dostavbě, Spojprojekt Praha, 1979–1984. Archiv Václava Aulického.

že do budoucna se snad podaří toto „prokletí“ nejen u telekomunikačních budov zlomit a budeme schopni docenit poválečnou architekturu i v rámci památkové ochrany, tak jako toho byli schopni naši předchůdci v 50. letech 20. století, kdy se začaly houfně prohlašovat funkcionalistické stavby. Je však již bohužel pět minut po dvanácté a reálně hrozí, že se ocitneme v situaci, kdy na rozdíl od starších dějinných období nebudeme mít chráněno téměř nic, což je žalostná vizitka naší doby pro budoucí generace.

Ale vraťme se zpět ke knize. Znovu musím vyzdvihnout její nadstandardní grafickou úpravu, která je bez nadsázky poznávacím znamením výstupů vydávaných péčí Výzkumného centra průmyslového dědictví. Stejně tak je třeba ocenit skutečně pečlivou a mravenčí heuristickou práci jednotlivých autorů s prameny a dobovou literaturou, což se projevilo nejen na nezpochybnitelné kvalitě vyčerpávajících textů, ale také v doprovodné obrazové příloze, která je mimořádně bohatá a přináší unikátní, často zcela poprvé publikované archivní materiály. Samostatnou kapitolou je pak působivý soubor celostránkových snímků, včetně krátkého osobního vyznání ústřednám od industriálního fotografa Viktora Máchy, celosvětově úspěšného autodidakta, který od roku 2006 dokumentuje napříč kontinenty mizějící průmyslové dědictví, zejména závody těžkého průmyslu, a spolupracuje mj. právě s Výzkumným centrem průmyslového dědictví i Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Ostravě.

Co tedy konstatovat na závěr? O „socialistické“ architektuře se vydávají knihy, točí seriály a dokumenty, stavby slouží jako vděčná a efektní kulisa filmové produkci. Mohlo by se tudíž zdát, že se naše společnost alespoň v oblasti kultury konečně zbavila primitivního antikomunismu, neumožňujícího pohlížet bez předsudků na architekturu 60. až 80. let 20. století. Opak je však bohužel pravdou. I proto je dobře, že tato kniha vznikla. Kdyby nic jiného, bude dokladem toho, že jsme byli v rámci maxima možného ve stávající situaci schopni docenit kvality houfně

2

3

zanikajících poválečných staveb, které zůstanou zachovány alespoň na stránkách knih. Není to mnoho, ale nepochybně je to lepší nežli pouze mlčky přihlížet se založenými rukama.

Mgr. Jaroslav ZEMAN, Ph.D.
NPÚ, ÚOP v Liberci
zeman.jaroslav@npu.cz